

*Олег Бажан
(Київ)*

«Великий терор» на Полтавщині
(за матеріалами Галузевого державного архіву
Служби безпеки України)

Bazhan O. «The great terror» in Poltava region (based on documents of the archive of Security service of Ukraine)

Based on the unknown documents from the archive of Security service of Ukraine, the author investigated to what results led the fulfillment of executive orders of the NKVD in Poltava region.

Для характеристики масштабності й жорстокості політичних репресій у СРСР в серпні 1937 – листопаді 1938 рр. світова історіографія використовує термін «Великий терор» (за назвою книги Роберта Конверта, якій увів цю дефініцію до наукового ужитку). Попри велику кількість літератури, присвяченої дослідженню політичних репресій доби радянського тоталітарного режиму, серед вчених тривають дискусії щодо справжніх мотивів Й. Сталіна у розгортанні масових каральних акцій. Осмислюючи природу «Великого терору», частина дослідників шукає причини чекістських операцій по «вичищенню» населення Радянського Союзу від «ворожого елементу» у підготовці сталінського керівництва до Другої світової війни. Інші — прагнуть пояснити здійснення терористичних акцій бажанням радянських лідерів остаточно позбутися класових ворогів в умовах нової Конституції (5 грудня 1936 р.), яка проголошувала побудову соціалізму в СРСР.

На думку С. Кульчицького, загроза вільних виборів, викликана радикальними змінами процедури формування радянських органів влади на основі прийнятої Конституції, дозволила Сталіну отримати від партійно-радянського апарату «карт-бланш» на застосування державного терору¹.

Серед фахівців, які вивчають специфіку радянської епохи довоєнного періоду, побутує думка, що каталізатором політичних репресій в СРСР, і в Україні зокрема, у 1937 р. могло стати не завжди виправдане поширення стаханівського руху у різних га-

¹ Див. докладніше: *Кульчицький С.* Подарунок Сталіна радянському електорату (До 70-річчя Великого терору) // *День*. – 2007. – 31 березня.

лузях народного господарства. Аварії, вимушені простої, дезорганізація виробництва, спричинені гонитвою за рекордами, партійне керівництво перекладало на «саботажників стаханівського руху», «шкідників», яких заповзято стали виявляти органи державної безпеки серед інженерно-технічних працівників шахт, фабрик та заводів².

Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень проблем сталінських репресій, дає можливість стверджувати, що в другій половині 1930-х рр. масовий терор у Радянському Союзі мав не тільки попереджувальний характер, але й до нього спричиняли глибинні економічні й політичні чинники.

Архіви центральних органів влади СРСР переконливо свідчать, що в добу «Великого терору» в епіцентрі репресій перебувала Україна. На її території за період «Великого терору» арештували 198918 осіб, з них до розстрілу — 123421 особу³.

Зловісний смерч «Тридцять сьомого» не оминув Полтавщини. Уявлення чекістів про «засміченість» класовими ворогами утвореної у вересні 1937 р. Полтавської області демонструє віднайдений автором документ «Паспорт Полтавської області» (він мав гриф «Для службового користування» — *О. Б.*). В ньому зазначалося: «Місто Полтава до 1937 року було місцем вислання білогвардійських, контрабандистських та інших антирадянських елементів... В роки існування «української директорії» на чолі з авантюристом Петлюрою (уродженець міста Полтави — *О. Б.*) у всіх повітах Полтавської губернії були створені націоналістичні організації: «Просвіта», «Українська партія боротьбистів» і «Українська партія соціалістів революціонерів», які організували і очолили українсько-націоналістичні банди для боротьби з молододу Радянською респуб-

² Лихолобова З.Г. Сталінський тоталітарний режим та політичні репресії кінця 1930-х років в Україні. — Донецьк, 1996; Бут О.М., Добров П.В. «Економічна контрреволюція» в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття: від нових джерел до нового осмислення. Видання 2-ге, виправлене і доповнене. — Донецьк, 2002; Куромія Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння, 1870–1990-і роки. — К., 2002; Васильєв В.Ю. «Великий терор» (1937–1938 рр.) у вугільній промисловості Донбасу та його вплив на економічний розвиток УРСР // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: Зб. наук. праць. — К., 2005. — С. 143–156.

³ Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х — 1950-ті рр.). Іст.-стат. дослід. — Донецьк, 2003. — С. 402.

лікою... Після розгрому цих банд їх ватажки та натхненники Петлюра, Левицький, Шелухін та інші втекли за кордон. На території Полтавської області, в теперішній час проживає значна кількість їх родичів та організаційних зв'язків⁴...»⁵. Наголос на те, що «Полтавщина є батьківщиною ватажків українських націоналістів, як-то Петлюра, Левицький, Карась» позначиться на ході масових операцій, проведених обласним управлінням НКВС (УНКВС).

Як посилення «оперативного натиску на куркульський прошарок», з якого в минулому формувалися петлюрівські «політкримінальні банди», було сприйнято працівниками УНКВС на чолі з А. Петерс-Здебським оперативний наказ наркома внутрішніх справ СРСР М. Єжова за № 00447 від 30 липня 1937 р. «Про операцію з репресування колишніх куркулів, кримінальників та інших антирадянських елементів». Прикметно, що масштаби операції планувалися згори, за рішенням політбюро ЦКВКП(б), вказівкою союзного НКВС. Відповідно до партійної настанови та оперативного наказу, 17 жовтня 1937 р. НКВС УРСР встановив для Полтавської області ліміти «ворожих елементів», які підлягали арешту і розстрілу у порядку адміністративного проведення справ через «трійку»: за 1-ю категорією (розстріл) — 300 осіб, за 2-ю (тюремне ув'язнення) — 500 осіб⁶. Упродовж трьох наступних днів рішення змінили. 21 жовтня 1937 р. надійшла нова вказівка від наркома внутрішніх справ УРСР І. Леппевського щодо встановлення розмірів нових лімітів: перша категорія — 500 осіб, друга — 1500 осіб⁷. З листування щодо ходу операції дізнаємося, що 1 грудня 1937 р. начальник 8-го відділу НКВС УРСР Л. Мунвез здійснив «розкладку» додаткового ліміту для «трійки»: 300 осіб — 1 категорія, 700 осіб — 2 категорія. 17 грудня до УНКВС надійшла чергова телеграма, в якій наводилась «розкладка» додаткових лімітів стосовно 1-ї категорії для обласної трійки — 400 осіб.

Бажання вислужитися перед республіканським керівництвом спонукала Петерса-Здебського 3 лютого 1938 р. звернутися Мунвеза з проханням збільшити ліміт у 1-й категорії на 300 осіб, у 2-й — на 700⁸.

⁴ Так в тексті.

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБ України). Колекція документів.

⁶ ГДА СБ України, ф. 42, спр. 32, арк. 54.

⁷ Там само, арк. 77.

⁸ Там само, арк. 128.

З матеріалів фонду 42 «Оперативно-статистична звітність» Галузевого архіву Служби безпеки України довідуємось, що в ході виконання наказу № 00447 на Полтавщині було репресовано 3377 осіб.

Синхронно з «наступом на куркулів» в області упродовж 20 серпня – 20 листопада 1937 р. здійснювалися заходи, пов'язані з реалізацією оперативного наказу НКВС СРСР за № 00485 від 11 серпня 1937 р. та «Закритого листа про фашистсько-повстанську, шпигунську, диверсійну, пораженську й терористичну діяльність польської розвідки в СРСР». З 1432 осіб, заарештованих на Полтавщині по «польській лінії», лише 808 були поляками за національністю⁹. Згідно з наказом НКВС СРСР за № 00439 від 25 липня 1937 р., місцеві чекісти взяли за реалізацію «німецької операції», в ході якої за ґратами опинилось 89 жителів області (70 німців, 11 українців, 8 росіян). З підписанням 20 вересня 1937 р. оперативного наказу НКВС СРСР № 00593 щодо репресування так званих «харбінців» органи держбезпеки зосередили свої зусилля на виявленні колишніх службовців Китайсько-Східної залізниці та реемігрантів Манчжоу-Го, які можливо працювали на стратегічних об'єктах Полтавської області. Результати операції по «харбінській лінії» на 4 січня 1938 р. виглядали так: засуджено по 1-й категорії 10 осіб; по 2-й категорії — 1 особа, за НКВС СРСР рахується 6 осіб. Комплекс оперативних заходів застосували працівники УНКВС у проведенні восени та взимку 1937 р. операцій по ліквідації міфічних шпигунсько-диверсійних організацій, агентів латиської (30 осіб), румунської (3 особи) та інших розвідок¹⁰.

В останній декаді листопада 1937 р. Петерс-Здебський повідомив Леплевського про ліквідацію на території Полтавської, Харківської та Дніпропетровської областей української повстанської контрреволюційної організації, до якої входили викладачі середніх шкіл Полтави, працівники МТС, ветлікарі, бригадири колгоспів, а також «відомий націоналіст» — професор Щепотьєв (всього 203 особи, з них на 20 листопада 1937 р. заарештовано 79 чол.¹¹).

Ретельно поставився апарат УНКВС до виконання завдань, порушених у телеграмі НКВС УРСР за № 83921 від 28 грудня 1937 р., в якій зокрема зазначалось: «Негайно переглянути всі

⁹ ГДА СБ України, ф. 42, спр. 31, арк. 176.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, ф. 16, оп. 32, спр. 61, арк. 95–102.

обліки і розробки по сіоністах, заарештувавши антирадянський сіоністський актив.» У згаданому вище «Паспорті Полтавської області» зверталась увага, що у Полтаві та Кременчуцькому, Лубенському, Кобеляцькому, Лохвицькому, Миргородському та Пирятинському районах активно діяли антирадянські сіоністські організації («Поалей-Ціон», «Гашомер-Гацоір», «Маккабі», «ЄВОСМ» та ін.), учасники яких «проводили ворожу націоналістичну діяльність та займалися збором шпигунських даних на користь англійської розвідки¹²».

Уявити масштабність різноманітних операцій, проведених за вказівками НКВС УРСР на території Полтавщини у другій половині 1937 р., дозволяють цифрові дані про оперативно-слідчу роботу УНКВС:

«1. Всього заарештовано з 1 червня 1937 р. по 10 січня 1938 р. – 6932 чол.

Число заарештованих розбивається по лініям:

Троцькістів та правих151 чол.
Учасників військово-фашистської змови42 чол.
Українських націоналістів.....	1046 чол.
По польській к-р та ш/п ¹³	1312 чол.
Німецькій к-р. та ш/п140 чол.
Японській к-р. та ш/п28 чол.
Грецькій к-р37 чол.
Латиській к-р53 чол.
Церковно-сектантській к-р443 чол.
Куркульській операції3377 чол.
Дружин зрадників Батьківщини256 чол.
Сіоністів27 чол.
Інші злочини20 чол.

2. Всього засуджено з 1 червня 1937 р. по 10 січня 1938 р. – 4566 чол.

по 1-й категорії1987 чол.
по 2-й категорії2579 чол.

а) засуджено Військовою колегією30 чол.
по 1-й категорії23 чол.
по 2-й категорії7 чол.

¹² ГДА СБ України. Колекція документів.

¹³ «Контрреволюції та шпигунству».

З них:

Троцькістів, правих та українських націоналістів	13 чол.
По 1-й категорії	9 чол.
По 2-й категорії	4 чол.
Учасників військово-фашистської змови	17 чол.
По 1-й категорії	14 чол.
По 2-й категорії	3 чол.

б) Засуджено Військовими трибуналами, спецколегією та
Особливою нарадою:

Всього	278 чол.
По 1-й категорії	29 чол.
По 2-й категорії	249 чол.

З них:

Троцькістів, правих та українських націоналістів ..	95 чол.
По 1-й категорії	21 чол.
По 2-й категорії	74 чол.

в) Засуджено НКВС СРСР по довідках:

	Всього	1-а кат.	2-а кат.
Поляків	797	678	119
Німців	50	47	3
Харбінців	11	10	1
Разом:	858	735	123

Крім того, засуджено Трійками:

Поляків	2 чол.
---------------	--------

Рахується за НКВС СРСР нерозглянутих довідок:

По поляках	452 чол.
По німцях	94 чол.
По латишах	30 чол.
По греках	10 чол.
По румунах	3 чол.
По харбинцях	6 чол.
Разом:	595 чол.

Результати по куркульській операції:

Засуджено по наданих лімітах	3400 чол.
З них: По 1-й категорії	1200 чол.
По 2-й категорії	2200 чол.

Проте результати діяльності УНКВС не влаштували центральний апарат. На початку 1938 р. спеціально утворена комісія виявила серйозні порушення у роботі обласного управління. Оргвисновки не забарилися. 26 лютого 1938 р. М. Єжов призначив начальника 4-го відділу УДБ УНКВС по Київській області О. Волкова на посаду начальника Полтавського УНКВС, а наступного дня, 27 лютого 1938 р. Петерс-Здебського було заарештовано, як учасника контрреволюційної змовницької військово-повстанської організації.

Прибувши до Полтави, новопризначений начальник відразу отримав оперативне завдання від наркома внутрішніх справ УРСР О. Успенського, викладене у шифрограмі № 40076 від 1 березня 1938 р.: «завдати цілеспрямованого удару... по організуючих кадрах контрреволюційного підпілля»¹⁶. Через 5 днів Волков інформував Київ: «на 5 березня по білогвардійській операції заарештовано — 114, з них вищій, середній комсклад білої армії 77, нижчий склад — 26... Викрито 5 ровсівських¹⁷ організацій, заарештовано — 22. Шпигунсько-повстанських резидентур — 1, заарештовано — 2»¹⁸.

У донесенні від 8 березня 1938 р. Волков доповідав Успенському про результати проведеної «петлюрівської операції». За грати потрапила 101 особа: «членів центральної ради — 1, середнього комскладу — 77, молодшого комскладу — 3»¹⁹. На 14 березня 1938 р. кількість заарештованих на Полтавщині в ході «петлюрівської операції» зросла до 284 осіб, які нібито входили до 8 повстанських організацій²⁰. За короткий проміжок часу слідчі обласного УНКВС просунулися у фабрикації справи «РОВС». За першу половину березня 1938 р. було розкрито 6 осередків «білогвардійського підпілля», 308 осіб заарештовано²¹, у справі проходило більш як півтисячі чоловік.

Березневі арешти 1938 р. послужили підґрунтям Волкову та його підлеглим для створення міфічного «Українського націоналіс-

¹⁶ *Золотарьов В.* Олександр Успенський: особа, час, оточення. — Х., 2004. — С. 120.

¹⁷ «Российский общевоинский союз».

¹⁸ ГДА СБ України, ф.42, спр. 39, арк. 72.

¹⁹ Там само, арк. 73.

²⁰ Там само, арк. 134

²¹ Там само.

тичного центру на Полтавщині», за участь у якому заарештовано понад 1000 осіб²².

На пристрась Волкова до створення міфічних масштабних контрреволюційних організацій звертав увагу у серпні 1939 р. заступник наркома внутрішніх справ УРСР А. Кобулов: «Після створення оперативно-слідчих груп (в перших числах березня 1938 р. сформовано 5 міжрайонних оперативних слідчих груп в Полтаві, Кременчуці, Лубнах, Миргороді та Золотоноші — О. Б.) Волков провів оперативну нараду, на якій заявив, що Україна має вже кілька сформованих повстанських армій, вказавши при цьому, що ці формування необхідно ліквідувати та заарештувати до 30 тисяч учасників. Він попередив оперпрацівників, що антирадянських одиниць та дрібних груп не існує, та ознайомив присутніх зі схемою — діаграмою контрреволюційних повстанських формувань з нібито існуючим центром. Після чого начальниками оперативних груп стали створюватися стрункі організації за військовим принципом, які склалися з загонів, рот, батальйонів і навіть полків, і в такому вигляді справи надавались для розгляду Особливій трійці УНКВС, яка заслуховувала в день більш ніж 100 справ²³».

Під час фабрикації в червні 1938 р. справи «Священний союз партизанів» Волкову навіть довелося стримувати своїх заповзятих підлеглих, які вигадали надмірну кількість фіктивних контрреволюційних організацій. Він аргументував свою позицію: «фальсифікація буде надто наочною»²⁴.

Прикметно, що до початку арештів у справі «Священний союз партизанів», УНКВС не мало ні агентурних, ні слідчих даних про діяльність контрреволюційної організації серед колишніх червоних партизан. Проте Волков дав розпорядження ще раз допитати раніше заарештованих «троцькіста» Федорченка (колишнього керівника партизанського загону) та боротьбиста Мачинського, а також командира 75 стрілецької дивізії Тищенка з метою отримати «розгорнуті» свідчення про наявність повстанських штабів в області.

²² Лошицький О. «Лабораторія-2»: Полтава. Документальні матеріали про масові репресії в Полтавській області у 1937–1938 рр. // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2/4. – С. 135.

²³ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 61, арк. 266. Підписані Кобуловим матеріали розслідування мали назву «Про викривлення в оперативно-слідчій роботі в УНКВС по Полтавській області».

²⁴ Там само, арк. 267.

Вигадаючи «керівні» протоколи допитів, Волков припустився відвертих помилок. Так, в показах Мачинського і Федорченка вказувалося, що Полтавський обласний штаб сформований в 1930 р., в той час, як Полтавська область була створена тільки 1937 р. У протоколах допитів Тищенка були вказані як учасники антирадянської повстанської організації колишні червоні партизани, яких він не знав.

Крім того, для розгортання справи чекістами був заарештований агент «Грязнов», який дав свідчення про вербовку ним в підпільну організацію більше 40 чоловік. Згодом провокатора «Грязнова» було виставлено як учасника антирадянського угруповання та рішенням «трійки» засуджено до вищої міри покарання.

За вказівкою Волкова арешту підлягали особи, які в минулому брали участь в партизанському русі. Тому заарештували 311 осіб, з яких 123, після перевірки в 1939 р., були звільнені з-під варти²⁵.

За допомогою провокаційних методів ведення слідства, фальсифікації слідчих документів було сконструйовано справу терористичної молодіжної організації «Молода генерація». Під прес репресивної машини потрапили працівники ЦК КП(б)У, ЦК ЛКСМУ, комсомольський актив області. В 1939 р. з 32-х заарештованих 23 особи були визнані невинними²⁶.

Незаконні арешти проводились серед співробітників Полтавського обласного управління НКВС. За період 1938 р. їх було заарештовано 79 чоловік. Чистка торкнулась як співробітників держбезпеки та міліції, так і працівників тюремних закладів області. На 2 липня 1939 р. з обласного управління НКВС звільнено 59 осіб. На початку 1938 р. для ведення слідства у справах заарештованих співробітників НКВС була створена «особлива слідча група» під керівництвом молодшого лейтенанта держбезпеки Алексеєва. В результаті застосування протиправних та провокаційних методів слідства з арештованих співробітників створили міфічну контрреволюційну право-троцькістську терористичну організацію²⁷.

Правова вакханалія спостерігалась в ході розгрому «шпигунських гнізд» національних меншин. Згідно статистичним даним про

²⁵ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 61, арк. 262, 267.

²⁶ Ковтун Г.К., Войналович В.А., Данилюк Ю.З. Масові незаконні репресії 20-х – початку 50-х років на Полтавщині // Реабілітовані історією. – К.; Полтава, 1992. – С. 36.

²⁷ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32, спр. 61, арк. 269–276.

діяльність УНКВС у січні–липні 1938 р., на Полтавщині за звинуваченнями в «польській контрреволюції та шпигунстві» було заарештовано 1152 особи, «німецькій контрреволюції та шпигунстві» — 234. В області виявлено 4 особи, нібито «причетних» до антирадянської діяльності на користь Румунії, 15 осіб, запідозрених у «чеському шпигунстві», 6 чол., які розгорнули протиправну діяльність на користь Болгарії. Упродовж зими–літа 1938 р. співробітниками УНКВС була сформована «доказова база» на 58 громадян, звинувачених у «латвійській контрреволюції та шпигунстві». З 1 січня до 1 серпня 1938 р. на Полтавщині заарештовано 6791 особу, з них 6713 за національністю були: 5891 українців, 367 росіян, 206 євреїв, 183 поляки, 37 німців, 19 латишів, 6 болгар, 4 греки²⁸.

Одночасно репресії торкнулися служителів релігійних культів. На фронті боротьби з «церковно-сектантською контрреволюцією» полтавські чекісти упродовж зими–літа 1938 р. зуміли «виявити» 74 представника різних конфесій, вороже налаштованих проти радянської влади.

Сигнал про припинення великої соціальної чистки, розпочатої 1937 р., сталінське керівництво подало у своєрідний спосіб — шляхом прийняття спільної постанови ЦК ВКП(б) і РНК СРСР «Про арешти, прокурорський нагляд і провадження слідства» від 17 листопада 1938 р., яка мала на меті покласти край нехтуванню законів юриспруденції у чекістській діяльності. Обговорення постанови вищого партійно-державного керівництва країни серед оперативного складу Полтавського УНКВС відбувалось у руслі викриття жахливих порушень законності, грубих викривлень при веденні слідства²⁹. В доповідній записці від 11 січня 1939 р. на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берія новий заступник начальника Полтавського УНКВС С. Поляков зізнавався: «Якщо я в минулій доповідній записці вказував про наочне на практиці застосування незаконних методів слідства (побиття заарештованих, тривалі безперервні нічні та денні допити, довгочасне стояння на ногах і т.п.) і про перекручення під час допитів свідків, при організації очних ставок — то минула декада роботи над заарештованими не тільки підтвердила це, але і показала, що всі питання постали дуже гостро, і що викривлення під час слідства і застосування

²⁸ Лошицький О. Вказ. праця. — С. 175–176. Національність інших в чекістських документах не вказувалась.

²⁹ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 46, арк. 80–93.

незаконних методів допитів мали місце в набагато більших розмірах, ніж я це підозрював... Партійні збори виявили додатково і ряд інших викривлень, що мали місце в роботі УНКВС, до них в першу чергу відносяться:

- а) складання фальсифікованих, так званих «провідних» протоколів допитів по ряду справ: «РОВС», по к.-р. повстанським партизанським формуванням, по справі контрреволюційної терористичної організації «Молода Генерація», по справі диверсійно-шкідницької організації з лікарів у м. Кременчуці;
- б) залучення, за показами заарештованих, зайвих осіб, непричетних до к.-р. діяльності допитуваних, — це особливо стосується членів партії, керівного складу районів, співробітників УНКВС та заарештованих по справі «Молода Генерація»³⁰.

Прийняті постановою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 17 листопада 1938 р. рішення про запровадження персональної відповідальності працівників НКВС за кожний незаконний арешт викликали паніку серед оперативного складу Полтавського УНКВС. Більшість начальників райвідділів, за свідченнями начальника 3-го відділу УНКВС по Полтавській області Платонова, «міцно розгубилися і не знали, що їм робити зі слідчими справами». Так, наприклад, начальник Нехвороцанського районного відділу НКВС Варич спробував звільнити заарештованих, які відмовились від своїх показів, на основі 20-ти хвилинного допиту. В Гельмязівському та Шишацькому районах співробітники УНКВС зі слідчих справ заходилися викидати старі протоколи допитів. Начальник Лубенської тюрми Дамрін особисто ознайомлював заарештованих жінок з постановою ЦК ВКП(б) і РНК СРСР, переконував в тому, що «незабаром багатьох заарештованих звільнять, так як слідство за справами проводилось неправильно»³¹.

Виправляти ситуацію, яка склалась під час перегляду раніше заведених слідчих справ, випало на долю нового начальника Полтавського УНКВС М. Бухтіярова (Волкова арештували 14 січня 1939 р.). 23 січня 1939 р. на оперативній нараді, присвяченій виконанню рішень РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 17 листопада 1938 р., Бухтіяров закликав присутніх не забувати, що «удар по ворогу в Полтавській області нанесений великий, але як видно з переглянутих агентурних справ, ще багато прийдеться попрацювати над

³⁰ ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 46, арк. 94–96.

³¹ Там само, арк. 106, 110, 112.

розкриттям прихованих ворогів, які проводять свою ворожу діяльність»³².

Таким чином, призупинений механізм політичних репресій мав знову запрацювати. Зупинити остаточно його вдалося лише в часи «горбачовської перебудови».

³² ГДА СБ України, ф. 16, оп. 33, спр. 46, арк. 105.

*Леонід Місінкевич
(Хмельницький)*

«Великий терор» 1937–1938 рр. на Хмельниччині

Misinkevich L. «The great terror» of 1937–1938 in Khmelnytskyi region.

The article is dedicated to the ways that put into practice the policy of repression in Khmelnytskyi region.

Сторінки історії України радянської доби під тиском комуністичної ідеології висвітлювалися упереджено, необ'єктивно. Нині прагнення істориків спрямовано на переосмислення минулих років, ліквідацію «білих плям», відновлення історичної справедливості щодо наших співвітчизників, які зазнали необґрунтованих репресій з боку держави. Відкритий доступ до державних архівів дав можливість вивчення причин свавілля, політичних репресій. Раніше ця площина нашої історії була надійно схована адміністративно-командною системою за допомогою жорсткої цензури, таємничості архівних матеріалів, що мали гриф «Цілком таємно».

За роки радянської влади мільйони людей стали жертвами свавілля необмеженої влади комуністичного режиму, зазнавши необґрунтованих репресій за політичні, релігійні переконання, соціальні та національні ознаки. Непоправних і невинуватих втрат зазнало українське суспільство. Внаслідок масових репресій, які охопили всі верстви населення, було обірване і покалічене життя сотень тисяч наших співвітчизників, розстріляних, знищених у концентраційних таборах, в'язницях, на засланні. Значних людських втрат зазнало населення прикордонного Подільського регіону — Хмельниччини.

Метою цієї статті є спроба розглянути процеси, пов'язані з проведенням репресивної політики радянської влади на теренах Поділля, розкрити механізм цих заходів, звернути увагу на їх